

osnovaného portrétu autora – cez vývinovú líniu konkrétnych diel a pracovných činností (kritika, redaktorstvo) s charakteristikou dobovej situácie a možností. Podobou spracovania je to metodologicky tradičná, vedecky precízna a materiálovo bohatá práca.

Štefan Drug v nekrológu za Ivanom Kusým označil projekt vajanskovskej monografie za autorovu „vedeckú, literárnohistorickú a interpretátorskú ‚labutiu pieseň‘“, na ktorú sa v rámci literárnovednej reflexie akosi pozabudlo a ktorá sa nestihla zhodnotiť.⁵ Aj keď to tak možno vzhľadom na minimálnu kritickú reflexiu bolo, dielo Ivana Kusého vystupuje ako jedno zo základných diel o tejto významnej osobnosti slovenského literárneho, kultúrneho a politického života v druhej polovici 19. a na začiatku 20. storočia.

Historicko-genetický prístup Ivana Kusého k osobnosti a dielu SHV v monografii Mladý Vajanský

IVANA TARANENKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Keď mladý Matuška záverom svojej monografie Vajanský prozaik ironicky poznal: „Z géniov žije celý národ alebo aspoň inteligencia, z Vajanského môžu žiť, a možno ešte dlho, len literárni historikovia.“ (Za a proti, Bratislava 1975, s.125), nevdojak tak predznamenal nielen postavenie osobnosti a diela Svetozára Hurbana Vajanského v kontexte ďalšieho literárneho výskumu, ale aj vlastný návrat k tejto téme, konkrétne v stati Vajanský kritik (Slovenské pohľady, 72, 1956, č. 8, s. 737 – 745), ktorou čiastočne korigoval svoje pôvodné radikálne odmietavé gesto.

Svetozár Hurban Vajanský predstavoval počas 20. storočia v reflexii slovenskej literatúry svojím spôsobom problém, ktorý Čepan v Stimuloch realizmu formuloval ako „vyrovnávanie sa s vlastnými koncepcijnými neistotami“ (Bratislava 1984, s. 58). Výrazný posun od negatívneho hodnotenia jeho osobnosti, ktoré má svoj pôvod v hlasistických polemikách, je pozorovateľný od konca päťdesiatych rokov. Do pozornosti sa dostáva jedna oblasť jeho činnosti, a to kritická. Ku komplexnému prehodnoteniu osobnosti a diela Vajanského s cieľom objektívne posúdiť jeho miesto vo vývine slovenskej literatúry prikrčil I. Kusý v treťom zväzku akademických Dejín slovenskej literatúry (Bratislava 1965). „Bolo to prelomové hodnotenie, ktoré bralo do úvahy najmä dobovú situáciu a historické podmienky vzniku Vajanského diela v celom kontexte národného literárneho vývinu“, skonštatoval I. Cvrkal v recenzii (Slovenská literatúra, 34, 1987, č. 5, s. 480 – 483).

I. Kusý sa k téme Vajanský vrátil ešte raz – nielen ako editor nového vydania Zbraných spisov, ktoré vychádzali od roku 1984. Jeho záujem o túto rozporuplnú postavu slovenskej literatúry vyvrcholil monografickým projektom, ktorého prvá časť Mladý Vajanský vyšla v roku 1987.

⁵ DRUG, Š.: Za literárnym historikom a kritikom Ivanom Kusým. Slovenská literatúra, 47, 2000, č. 1, s. 68.

Osemdesiate roky sa ukázali pre výskum diela SHV ako mimoriadne prínosné – spomeňme aspoň práce J. Števčka Esej o slovenskom románe (Bratislava 1979), Stimuly realizmu O. Čepana (Bratislava 1984) a monografiu I. Cvrkala S. H. Vajanský a nemecká literatúra (Bratislava 1984). Do kontextu týchto nesporne významných prác prichádza, nadväzujúc na výsledky súdobého výskumu, I. Kusý s Mladým Vajanským, knihou, ktorú J. Noge vo svojej recenzii označil za „polemickú“.

Práca zachytáva obdobie rokov 1847 – 1883 – teda predovšetkým obdobie, keď sa zo Svetozára Hurbana stával „fenomén Vajanský“. Jej elementárnym východiskom sa stala nielen dôkladná znalosť Vajanského diela predchádzajúcich literárnohistorických a textologických výskumov, ale aj archívnych materiálov (denníky, listy), rovnako ako dobových pomerov. Vecná a argumentmi podložená polemika, ktorú I. Kusý vedie, je zameraná najmä proti nehistorickému prístupu k osobnosti Svetozára Hurbana Vajanského, ktorý spôsobil negatívne hodnotenia jeho pôsobenia v slovenskej literatúre a spochybnil jeho prínos. Práve takýto postoj, ignorujúci niektoré závažné fakty a zistenia, spôsobil, že obraz iniciátora výrazných zmien v kontexte slovenskej literatúry sedemdesiatych rokov 19. storočia bol prekrytý obrazom konzervatívneho ideológa zo začiatku 20. storočia.

Základným prostriedkom, ktorý pomáha korigovať niektoré výsledky skúmania o diele Vajanského, je metóda, ktorú I. Kusý označuje ako historicko-genetickú. Tým prispieva k zrušeniu mýtu okolo fenoménu Vajanský a ukotvuje ho v konkrétnom čase a priestore. Táto metóda je založená na pozornom sledovaní autorskej genézy, akceptovaní relevantných biografických údajov zo života, ako sú genealógia rodiny či sociálne prostredie, v ktorom žil a pôsobil. I. Kusý sleduje ich odraz vo Vajanského diele, čím nachádza argumenty v prospech autenticity jeho textov. Sledovaním rannej tvorby Svetozára Hurbana poukazuje na kontinuitu jej vývinu a tým spochybňuje hlasy o nepôvodnosti, ako aj o jej nekompatibilitate so súvekou slovenskou realitou. Bezpečne identifikuje zárodky postáv, tém, motívov, postupov a problémov jeho budúcich prozaických textov. Ide najmä o identifikovanie turgenevovských filiací vo Vajanského diele, ktoré Kusý prehodnocuje ako „loci communes nielen realistickej prózy...“ (s. 228).

Dalšou výraznou črtou Kusého prístupu je najmä sledovanie tých variantov textov, ktoré skutočne pôsobili v danom kontexte slovenskej literatúry. Zásadný prínos monografie je najmä v poukazaní na zdroj negativistického hodnotenia Vajanského diela – všetky súdy (hlasistické, Votrubove, Mrázove, Matuškovce a ďalšie) vychádzali z podoby textov „z poslednej ruky“, posledného autorizovaného vydania, ktoré pripravoval do Súborného vydania z roku 1907 a výrazne ich pozmenil v prospech „dennej potreby“: sú viac ideologizované a prispôbené polemike s nastupujúcou generáciou. Išlo teda o texty výrazne odlišné od tých, ktoré reálne pôsobili v kontexte osemdesiatych rokov 19. storočia vo vývine slovenskej prózy. Práve tieto pozmenené texty, ako upozorňuje Kusý, boli podnetom na to, že Vajanský bol považovaný za secesizujúceho autora, čo vo svetle týchto faktov spochybňuje. (I. Kusý dôrazne poukazuje na význam rešpektovania textologického prístupu.)

Kusý sa neobmedzuje len na korekcie predchádzajúcich výsledkov skúmania Vajanského diela, ale prináša i nové zistenia. Upozorňuje na tie aspekty jeho činnosti, ktoré nesú vplyv nemeckého filozofa J. G. Fichteho.

Presvedčivo zachytáva nielen generáčné zápasy mladého Svetozára Hurbana, ale aj úsilie autora nájsť vlastný výraz v poézii i v próze v snahe vytvoriť model tvorby, ktorý by sa stal „vzorcom“ pre slovenskú literatúru. Upozorňuje na Vajanského prínosy v tomto období, ku ktorým nepochybne patrí i obnovenie žánrového povedomia a vedomé smerovanie od novely k románu. Spochybňuje mnohé tradované názory o Vajanského postoji k zemianskej otázke a prezentuje ho ako autora, ktorý zachytáva rozklad zemianstva.

Monografia Mladý Vajanský je nielen polemickým príspevkom do diskusie o Vajanskom, komplexným obrazom genézy tohto autora, sprostredkujúcim cenné poznatky pre ďalší výskum – zároveň sa stáva i pripomenutím nevyhnutných východísk každej vedeckej práce.

Pamiatke Júliusa Nogeho*

IVAN KUSÝ

Pred vyše štyridsiatimi rokmi som začal uverejňovať v druhom čísle prvého ročníka časopisu *Slovenská literatúra* (1954) štúdiu *Národnooslobodzovací boj proti fašizmu v próze*. Oznamoval som, že jej ďalšia časť vyjde v štvrtom čísle. Nevyšla. Štúdiá nepokračovala ani v nasledujúcich ročníkoch. Noge si ma vtedy začal doberať, že mám síce veľké plány, ale ich konkretizácie niet. Výčitku som si primerane odčinil po dvadsiatich rokoch prácou *Premeny povstaleckej prózy* (1974). Ďalšia kniha *Povstalecká próza* (1984) bola zduplikovaním vyrovnania dlhu.

Napísal som dve knihy vajanskovskej monografie: *Mladý Vajanský* (1987) a *Zrelý Vajanský* (1992). Mal nasledovať tretí zväzok *Starý Vajanský*. Bol už aj ohlasovaný. Dielo však nevychádza v úplnosti. Miesto neho ponúkam niekoľko kapitol, zahrnujúcich iba časť proponovanej problematiky. Bohužiaľ, niet už medzi nami môjho stáleho upomínateľa. Nechcel by som sa však vyhovárať na neho, veď „zaangažovanosť“ má byť pre bádateľa vnútornou nevyhnutnosťou. Mala by byť pre mňa akútnou aj preto, že – ako zdôraznil v recenzii prvého zväzku Ivan Cvrkal¹ – môj zámerný historický prístup nevyhnutne vyvoláva polemiku s väčšinou doterajších interpretácií a historických hodnotení. Noge v recenzii *Polemicky o mladom Vajanskom*² navyše konštatoval, že „do zriedkavých polemík v slovenskom literárnom dianí vstúpil odrazu s celou polemickou knihou“. Ani v *Zrelom Vajanskom* som svoj historicko-genetický prístup neopustil a diapazón polemiky rozšíril a ďalšie tvrdenia. Aj tie vzbudili pozitívny ohlas. Teda „zvonku“ nebolo príčiny, aby som rezignoval na dovršenie práce.

Noge v súvislosti s mojím zameraním tvrdieval, že ak Timrava je vecou môjho srdca, Vajanský je vecou môjho umu. Vracal som sa opätovne k vajanskovskej problematike, týkajúcej sa čoraz viac starého Vajanského, respektíve ohlasu na jeho fenomén. Mohol by som sa preto skôr vyhovárať na svoj vek, na prirodzene klesajúcu pracovnú vý-

* Ide o text predhovoru k dosiaľ ešte edične nerealizovanému *Starému Vajanskému*.

¹ CVRKAL, I.: Ivan Kusý: *Mladý Vajanský* (1847 až 1883). *Slovenská literatúra*, 34, 1987, č. 5, s. 480 – 483.

² NOGE, J.: *Polemicky o mladom Vajanskom*. *Romboid*, 22, 1987, č. 8, s. 75 – 78.